

Світлана Калаур,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
(м. Тернопіль)

Svitlana Kalaur,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
(Ternopil)

svitlanakalaur@gmail.com

ID orcid.org/0000-0001-8099-9392

УДК 378:004.42
ББК 65.27р

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ

THE CHARACTERISTICS OF THE STRUCTURE OF READINESS OF FUTURE SOCIAL SPHERE SPECIALISTS TO CONFLICT RESOLUTION

У статті описуються підходи фахівців до сутності наукової дефініції «готовність» та представлено визначення готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів. Метою статті є розкрити зміст компонентів готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Автор аналізує зміст мотиваційного, когнітивного, конативного і особистісного компонентів та висвітлює їх сутність. Методологічні засади дослідження структури готовності базуються на діагностичному цілепокладанні, етапності, алгоритмічності, впровадженні педагогічних інновацій в організацію професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери з дисциплін, що мають конфліктологічне спрямування. Встановлено, що належний рівень готовності до розв'язування професійних конфліктів регламентує професійну діяльність фахівців соціальної сфери та визначає їх професіоналізм та фахову компетентність.

Ключові слова: готовність до розв'язання конфліктів, компоненти, готовності, майбутні фахівці соціальної сфери.

The scientists' approaches to the essence of scientific definition of «readiness» are described in the article. In particular, it was found that readiness is an important precondition for professional activity of future specialists. In general meaning readiness is a personal integral formation that includes motivational, volitional, emotional, cognitive, personal and operational components that are required to perform a certain professional activity. The readiness of future social sphere specialists to conflict resolution is characterized by awareness of the need to achieve a certain result, availability of theoretical knowledge, formed practical action concerning specific activities, is based on an assessment of their own opportunities and the development of personal qualities and traits of character.

The article aims to reveal the content of the components of future social sphere specialists' readiness to conflict resolution in their professional activity.

It was found out that in the content of readiness it was advisable to distinguish motivational, cognitive, and personal component. Motivational component includes motives, goals, needs, values and motivate to mastering the effective ways for achieving a high level of readiness to conflict resolution based on internal motives. The cognitive component includes a set of scientific and theoretical knowledge in the field of general, social conflictology and the theory of organisation of negotiations. Practical component includes practical skills to conflict resolution that arise during the future social sphere specialist's activity as a mediator. Personal component reflects the existing system of personal qualities and character traits, allows to control consciously the results of your activity and realize the level of your own development and personal achievements.

Methodological principles of the research of the structure of readiness are based on diagnostic targeting, implementation of pedagogical innovations in the organization of professional training of future social sphere specialists in disciplines which are aimed at conflictological areas. It was found out that the appropriate level of readiness to professional conflict resolution regulates professional activity of social sphere specialists and determines their professionalism and professional competence.

Keywords: readiness to conflict resolution, components, availability, future social sphere specialists.

В статье описываются подходы специалистов к сущности научной дефиниции «готовность» и представлено определение готовности будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов. Целью статьи является раскрыть содержание компонентов готовности будущих специалистов социальной сферы к решению конфликтов в профессиональной деятельности. Автором проанализировано содержание мотивационного, когнитивного, конативного и личностного компонентов и освещена их сущность. Методологические основы исследования структуры готовности базируются на диагностическом целеполагании, этапности, алгоритмичности, внедрении педагогических инноваций в организацию профессиональной подготовки будущих специалистов социальной сферы по дисциплинам, имеющих конфликтологическое направление. Установлено, что надлежащий уровень готовности к решению профессиональных конфликтов регламентирует профессиональную деятельность специалистов социальной сферы и определяет их профессионализм и профессиональную компетентность.

Ключевые слова: готовность к решению конфликтов, компоненты готовности, будущие специалисты социальной сферы.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Беручи до уваги той аспект, що професійна діяльність фахівця соціальної сфери безпосередньо спрямована на реалізацію державних програм, які стосуються соціального захисту безробітних і бездомних, соціальної адаптації осіб з психічними вадами, соціальної допомоги хворим на ВІЛ-інфекції, соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, вона не позбавлена відкритої чи опосередкованої конфліктологічної взаємодії з клієнтами, колегами чи партнерами. Отже, соціальний працівник та соціальний педагог у своїй професійній діяльності будуть дотичні до розв'язання різноманітних конфліктів.

Вищі навчальні заклади стоять перед необхідністю впровадження у освітній процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери педагогічних інновацій, що спрямовані на формування конкурентоспроможності на ринку праці через досягнення високого рівня готовності до майбутньої професійної діяльності. Вагому роль у структурі готовності до професійної діяльності фахівців, які працюватимуть в соціальній сфері відіграє готовність до розв'язання конфліктів, що передбачає мотиваційну сферу, наявність ґрунтовних знань, сформованість практичних умінь і навичок та розвинуті особистісні риси у галузі розв'язання професійних конфліктних ситуацій. Тому, ще під час навчання у майбутніх фахівців доцільно формувати високий рівень готовності до цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, фіксують той факт, що конфлікти сприймаються основними суб'єктами соціальної взаємодії як неминуче явище на яке необхідно активно впливати з метою запобігання негативних наслідків і реалізації конструктивних можливостей конфліктної взаємодії. Саме тому предметом численних сучасних досліджень науковців є форми вияву конфліктів, поведінкова характеристика суб'єктів, схильних до конфліктної взаємодії. Зокрема, педагогічні механізми попередження й вирішення конфліктів вивчали П. Ковальчук, Н. Мамієва та ін.; механізми розв'язання конфліктів в соціально-педагогічній діяльності вивчали Н. Грішина, М. Пірен, Н. Пов'якель, П. Сулімовата та ін.; теоретичні та методичні засади формування конфліктологічної культури майбутніх фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах відображено в дослідженні Т. Браніцької; характеристика компонентів конфліктологічної компетентності представлена у роботах А. Балендра, Т. Ковшечнікової, Н. Самсонової, М. Трухан, С. Філь, та ін.

Аналіз наукових праць з проблеми дослідження вказує на той факт, що окремі питання організації фахової компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери у цілому, та конфліктологічної зокрема, лише опосередковано перебували в центрі уваги науковців. Саме тому констатуємо, що стан наукової розробленості сучасних проблем формування готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності не можна вважати задовільним. Це обумовлюється рядом факторів, по-перше, професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників зазнала в останніх 2-роки суттєвих змін у контексті реорганізації вищої освіти; по-друге, відбулися зміни щодо спектру функціональних обов'язків фахівців соціальної сфери; по-третє, на сьогоднішній день в Україні не проводилися ґрунтовні комплексні наукові дослідження практичного спрямування, які б стосувалися розробки цілісної педагогічної системи формування у студентів готовності до розв'язання конфліктів. Усі ці аргументи статті поштовхом до написання статті.

Формування мети статті. Мета статті – проаналізувати підходи науковців до сутності наукової дефініції «готовність» та у цьому контексті розкрити зміст компонентів готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Насамперед відзначимо, що професійна підготовка студентів у ВНЗ, в основному, спрямована на забезпечення майбутніх фахівців ґрунтовними знаннями, які допоможуть в оволодінні майбутньої діяльності. Відомим є той факт, що наслідком професійної підготовки виступає є «готовність». Саме ця наукова дефініція у нашій публікації є визначальною, тому варто більш конкретно зупинитися на її аналізі. У процесі дослідження було встановлено, що однією із перших фундаментальних праць, яка стосувалася висвітлення сутності готовності до професійної діяльності вважається праця білоруських науковців М. Дьяченка та Л. Кандибовіча [1] про тимчасову та тривалу готовність. Так, ще у кінці 70-х років минулого століття науковці довели, що тимчасова готовність передбачає внутрішнє налаштування на певну діяльність, а тривала охоплює завчасно набуті знання, уміння, навички, якості та мотиви професійної діяльності. Ці висновки вважаємо актуальними й нині.

На основі семантичного аналізу з'ясовано, що у психолого-педагогічних публікаціях не вироблено загальноприйнятого підходу до трактування наукової дефініції готовність. Як наслідок такого стану речей доволі часто зустрічаються синонімічні трактування: «якість», «структурне утворення», «фундаментальна основа», «умова успішного виконання діяльності». Так, у публікаціях Є. Ільїна, М. Левітова, Д. Узнадзе готовність розглядається як стан психіки, що забезпечує високий рівень досягнень у діяльності; тоді як Б. Ананьєв, К. Абулханова-Славська, А. Деркач, С. Максименко, В. Сластьонін вважали, що готовність є результатом підготовки до діяльності. Встановлено, що фахівці одностайні у двох позиціях. По-перше, у тому, що готовність є важливою передумовою професійної активності майбутнього фахівця; по-друге, готовність – це інтегральне особистісне утворення, що охоплює мотиваційний, вольовий, емоційний, когнітивний, особистісний та операційний складники, які необхідні для виконання особою певної професійної діяльності.

Наведемо деякі підходи науковців до трактування змісту «готовності». Зокрема, з педагогічної точки зору готовність – це «цілісна інтегрована якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибіркву прогноуючу мобілізаційність у момент включення в діяльність» [2, с. 225]. Основними складовими готовності названо професійну самосвідомість, ставлення до діяльності, мотиви, знання про предмет та способи діяльності, навички і вміння практичного втілення цих способів, а також професійно значущі якості особистості [2, с. 226]. З психологічної позиції готовність трактується як «цілісний комплекс мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей, які забезпечують успішність діяльності» [3, с. 41]. Отже, як бачимо педагогічна та психологічна позиції доволі близькі.

Проаналізуємо підходи науковців до сутності готовності у площині конфліктологічної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери. Так, у публікації Н. Заверико [4] готовність до діяльності розглядається через стан сформованості переконань, поглядів, відношень, мотивів, почуттів, вольових та інтелектуальних

якостей, а також знань, умінь та навичок. Поняття готовності авторка розглядає через досягнення моральної, психологічної, професійної та фізичної підготовки; готовність є результатом всебічного особистісного розвитку з урахуванням вимог, зумовлених особливостями професійної діяльності. Подібні думки задекларовано у дисертаційному дослідженні М. Трухан, яка вважає, що готовність майбутнього соціального педагога до розв'язання професійних конфліктів в закладах освіти передбачає спрямованість фахівця і позитивну мотивацію; сформованість особистісно- і професійно-значущих якостей; наявність ґрунтовних конфліктологічних знань та сформованість сукупності практичних умінь і навичок щодо педагогічного врегулювання конфліктів, а також рефлексію поведінки [5, с. 13]. У дисертаційній роботі Н. Берегової [6] готовність майбутніх психологів до роботи з проблемними клієнтами розглядається в безпосередньому зв'язку з формуванням, розвитком і вдосконаленням психічних процесів, станів, якостей особистості, необхідних для успішної діяльності.

Вважаємо, що в структурному розумінні готовність повинна характеризуватися гармонійністю, а її формування має бути системним та поступовим на основі вираженості в організації освітнього процесу. Отже, готовність майбутніх фахівців соціальної сфери до діяльності з розв'язання конфліктів характеризується постійним усвідомленням необхідності досягнення певного результату, наявністю теоретичних знань, сформованих практичних дій щодо конкретних способів діяльності, що здійснюються через оцінку власних можливостей на основі розвинутих особистісних якостей та рис характеру.

Головними складовими готовності до діяльності виступають компоненти. У підручнику з професійної педагогіки [8] зазначено, що компоненти – це узагальнена назва різних функціональних частин змісту готовності, які повинні перебувати в логічному взаємозв'язку і повністю відображати структуру готовності. В основу нашого дослідження покладено висновки англійського науковця Дж. Равена [9], який розглядає компоненти як «характеристики і здібності людей, які дозволяють їм досягати особистісно-значущих цілей, незалежно від природи цих цілей і соціальної структури, в якій ці люди живуть і працюють» [9, с. 280]. Тобто, ми переконані, що компоненти – це найбільш значимі складові, що формують основу готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до діяльності з розв'язання конфліктів.

У контексті проведеного дослідження, структурні компоненти готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності підбиралися таким чином, щоб вони передбачали наявність стійких мотивів, базувалися на усвідомленні важливості системи теоретичних знань, відображали сформованість практичних умінь та навичок, а також охоплювали особистісні якості та риси та здібності до самоаналізу та рефлексії.

Обираючи компоненти готовності зроблено основний акцент на мотиваційній, змістовій, практичній та особистісній площинах. При цьому мотиваційна площина передбачала формування внутрішньої мотивації на успішну діяльність майбутнього фахівця соціальної сфери у конструктивному розв'язанні професійних конфліктів. Змістова площина була зосереджена на оволодіння студентами цілісною системою теоретичних знань в рамках фахових дисциплін («Соціальна конфліктологія», «Психологія конфлікту», «Основи соціального партнерства», «Управління професійними конфліктами» та внесення конфліктологічної складової у навчальні дисципліни циклу професійної та практичної підготовки). Практична площина була спрямована на розвиток у студентів відповідних практичних умінь та навичок щодо розв'язання конфліктного протистояння. Особистісна площина базувалася на потребі розвитку особистісних якостей та рис майбутнього фахівця, які є вагомими для розв'язання конфліктів у професійній діяльності. Відзначимо, що усі чотири площини тісно взаємопов'язані між собою та мають однаковий вплив на стан готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до обраного виду діяльності. У процесі вивчення означеної проблематики у структурі готовності виокремлено чотири компоненти: мотиваційний, когнітивний, конативний та особистісний.

Зокрема, мотиваційний компонент охоплює мотиви, цілі, потреби, ціннісні установки, стимулює творчий прояв особистості майбутніх фахівців соціальної сфери та мотивує на оволодіння ефективними способами досягнення високого рівня готовності до розв'язання конфліктів на основі внутрішніх спонукань. Він передбачає наявність інтересу до професійної діяльності, характеризує потребу студентів у поглибленні теоретичних знань. Обираючи мотиваційний компонент ми виходили з тих міркувань, що у студентів під час навчання повинна бути сформована внутрішня мотивація, яка підкріплюється психологічними, організаційними, духовними спонуканнями до конструктивного розв'язку професійних конфліктів. Мотиваційний компонент об'єктивно необхідний з огляду на те, що студенти повинні самостійно досягнути «особистісний сенс» навчальної діяльності. Виокремлення цього компоненту спрямоване на вирішення двох взаємопов'язаних завдань, по-перше це формуванням у студентів розуміння необхідності оволодіння професією, по-друге, усвідомлення професійних цілей, досягнення яких має відбутися в процесі якісного розв'язання конфліктної взаємодії під час реалізації соціально-педагогічної діяльності у соціальній сфері. Вважаємо, що саме цей компонент у структурі готовності відіграє вагомий роль у стимулюванні пізнавальної активності під час вивчення теоретичних питань з теорії конфліктів.

Когнітивний компонент охоплює сукупність науково-теоретичних знань в галузі загальної, соціальної конфліктології та теорії організації переговорного процесу. Стан сформованості цього компоненту базується на повноті, глибині, системності знань щодо розв'язання конфліктів у професійній діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери. У практичному аспекті виходили з тих міркувань, що знання студентами загального, особливого і конкретного в структурі, змісті та практиці діяльності фахівця соціальної сфери є необхідною передумовою успішної професійної діяльності. Ми переконані у тому, що у змісті професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у ВНЗ чільне місце повинні посісти теоретичні знання, які впливатимуть на формування уявлення про процеси та явища, що відбуваються у соціальній сфері. У студентів це під час навчання необхідно сформувати цілісну систему теоретичних знань про:

- сутність, природу, функції, види та форми конфліктів;
- соціально-психологічні механізми розв'язання конфліктів;
- динаміку конфліктів, а також основні моделі, стратегії та стилі поведінки особистості в конфлікті;
- зміст та характеристику внутрішньоособистісного, міжособистісного групового конфлікту;
- особливості конфліктів в організації;
- зміст та причини виникнення конфліктів у сім'ях;
- природу, мотиви насилля та його типологію;

- технологію вирішення конфліктів та основні етапи ведення переговорного процесу.

У практичний компонент віднесено практичні уміння та навички розв'язування конфліктів, що виникають під час професійної діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери у якості посередника (медіатора). Зокрема, основний акцент вважаємо за доцільне зробити на таких уміннях:

- кваліфіковано розв'язувати конфліктні ситуації на усіх рівнях функціонування соціальної сфери;
- досліджувати стратегії поведінки особистості в конфлікті;
- визначати акцентуації характеру, які сприяють виникненню конфліктних ситуацій;
- оволодіти прийомами виходу із стресових станів;
- попереджувати і врегульовувати конфлікти в соціально-педагогічному процесі;
- використовувати найбільш оптимальні техніки під час організації переговорного процесу.

У нашому баченні, високий рівень професійних умінь майбутніх фахівців допоможе ефективно реалізовувати свою практичну діяльність по налагодженню партнерських стосунків та розв'язанню професійних конфліктів.

У структурі готовності чільне місце посідає особистісний компонент, який відображає сформовану систему особистісних якостей та рис характеру, передбачає самопізнання студентами себе як майбутніх фахівців, дозволяє свідомо контролювати результати своєї практичної діяльності та усвідомлювати рівень власного розвитку, особистісних досягнень. Обираючи цей компонент, було взято до уваги позицію, задекларовану Т. Жванією [7] про те, що особливого значення для успішності формування готовності до майбутньої професійної діяльності в період професійного навчання у вищому навчальному закладі набуває наявність у студентів професійно важливих якостей особистості, що відповідають вимогам професії. Особистісний компонент базується на впевненості в собі та передбачає схильність до самоаналізу, сформовану здатність до імпровізації, передбачення, критичного та інноваційного рефлексування і прогнозування результатів діяльності. Він базується на таких особистісних рисах як толерантності та сформованій асертивній поведінці у конфліктній взаємодії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасні фахівці, які прийдуть працювати у соціальну сферу повинні мати високий рівень готовності до діяльності з розв'язання професійних конфліктів, бути інтелектуалами з науковим світоглядом, здатними здійснювати відповідальні та виважені рішення у конфліктних ситуаціях. Вибір компонентів надзвичайно відповідальний момент дослідження готовності. Обираючи компоненти ми прагнули щоб вони були обґрунтованими, достовірними, несуперечливими, концептуально пов'язаними між собою та мали практичну обґрунтованість.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на виокремлення критеріїв та вибір показників готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до діяльності з розв'язання конфліктів, а також аналіз стану сформованості готовності на основі розробки науково аргументованого та валідного діагностичного інструментарію.

1. Берегова Н. П. Формування професійної готовності майбутніх психологів до роботи з проблемними клієнтами : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Н. П. Берегова. – Хмельницький, 2009. – 20 с.
2. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
3. Жванія Т. В. Емоційна готовність майбутніх психологів до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Тарас Валеріанович Жванія. – Харків, 2012. – 20 с.
4. Жуков Г. Н. Общая и профессиональная педагогика: учеб. / Г. Н. Жуков, П. Г. Матросов. – М. : Альфа-М : ИНФРА-М, 2013. – 448 с.
5. Заверико Н. В. Підготовка соціального педагога : зміст та основні напрямки / Н. В. Заверико // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. / за ред. А. Й. Капської. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1999. – № 2. – С. 11-17.
6. Карамушка Л. М. Психологія управління : навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – К. : Міленіум, 2003. – 344 с.
7. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.] ; за ред. З. Н. Курлянд. – [2-ге вид., переробл. і доповн.]. – К. : Знання, 2005. – 399 с.
8. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен ; [пер. с англ.]. – М. : Когито-центр, 2002. – 396 с.
9. Трухан М. А. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності з розв'язання професійних конфліктів у закладах освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Марія Андріївна Трухан. – Рівне, 2016. – 20 с.

Reference

1. Berehova N. P. Formuvannya profesiinoi hotovnosti maibutnikh psykholohiv do roboty z problemnymy kliientamy : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / N. P. Berehova. – Khmelnytskyi, 2009. – 20 s.
2. D'yachenko M. I. Psihologicheskie problemy gotovnosti k deyatelnosti / M. I. D'yachenko, L. A. Kandybovich. – Minsk: Izd-vo BGU, 1976. – 176 s.
3. Zhvaniia T. V. Emotsiina hotovnist maibutnikh psykholohiv do profesiinoi diialnosti : avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.07 / Taras Valerianovych Zhvaniia. – Kharkiv, 2012. – 20 s.
4. Zhukov G. N. Obshchaya i professional'naya pedagogika: ucheb. / G. N. Zhukov, P. G. Matrosov. – M. : Al'fa-M : INFRA-M, 2013. – 448 s.
5. Zaveryko N. V. Pidhotovka sotsialnoho pedahoha : zmist ta osnovni napriamky / N. V. Zaveryko // Sotsializatsiia osobystosti : zb. nauk. pr. / za red. A. Y. Kapskoi. – K. : NPU im. M. P. Drahomanova, 1999. – № 2. – S. 11-17.
6. Karamushka L. M. Psykholohiia upravlinnia : navch. posib. / L. M. Karamushka. – K. : Milenium, 2003. – 344 s.
7. Pedahohika vyshchoi shkoly : navch. posib. / [Z. N. Kurliand, R. I. Khmeliuk, A. V. Semenova ta in.] ; za red. Z. N. Kurliand. – [2-he vyd., pererobl. i dopovn.]. – K. : Znannia, 2005. – 399 s.
8. Raven Dzh. Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vvyavlenie, razvitie i realizaciya / Dzh. Raven ; [per. s angl.]. – M. : Kogito-centr, 2002. – 396 s.
9. Trukhan M. A. Formuvannya hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do diialnosti z rozv'iazannia profesiinykh konfliktiv u zakladakh osvity : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Mariia Andriivna Trukhan. – Rivne, 2016. – 20 s.